

กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ* A NEW PARADIGM IN BUDDHIST PROPAGATION ACCORDING TO BUDDHADASA BHIKKHU

พระครูปริยัติธำรงคุณ (กำธร สณญโต/ทองประคู้)

Phrakrupariyatdhamrongkun (Kamthong Sanyato/Tongpradoo)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Thailand

E-mail: phdmmbu3.029@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 2) ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ 3) สร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ และ 4) นำเสนอองค์ความรู้กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขอบเขตเนื้อหา 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านบุคคล 2) เนื้อหาสาระ 3) ช่องทางการสื่อสาร 4) ด้านผู้รับสาร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยกลุ่มพระภิกษุ/นักวิชาการ จำนวน 4 รูป กลุ่มอุบาสก จำนวน 4 ท่าน กลุ่มอุบาสิกา จำนวน 4 ท่าน รวมทั้งสิ้น จำนวน 12 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่แบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า 1) กระบวนทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหลักการในการดำเนินชีวิต 3 ประการ อุดมการณ์ดำเนินชีวิต 4 ประการ และวิธีการในการดำเนินชีวิต 6 ประการ มุ่งเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ 4 ด้าน คือ 1) ด้านกระบวนทัศน์ใหม่ด้านการเทศนา - ปาฐกถา - การบรรยาย 2) ด้านการเขียน - การแปลหนังสือ 3) ด้านบทประพันธ์ร้อยกรอง และ 4) ด้านโรงมหรสพทางวิญญาน และมุ่งเน้นถึงการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ด้วยจิตวิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุ เป้าหมาย วิธีการ วิธีปฏิบัติ เรียนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง และ 4) นำเสนอองค์ความรู้ด้วย “เอส ดีบีแอล พี ดี โมเดล” (SWPD MODEL) ประกอบด้วย S: SERMON (ธรรมเทศนา) W: WRITING (งานเขียนหนังสือ) P: POETRY (บทกวีนิพนธ์ร้อยกรอง) D: DHAMMA PUZZLE (โรงมหรสพทางวิญญาน)

คำสำคัญ: กระบวนทัศน์ใหม่, การเผยแผ่, พระพุทธศาสนา, พุทธทาสภิกขุ



Abstract

The Objectives of this research article were to 1) study new paradigms in Buddhism propagation, 2) study the propagation of Buddhism according to the Buddhadasa Bhikkhu, 3) create a new paradigm for the propagation of Buddhism according to the Buddhadasa Bhikkhu and 4) present a body of knowledge, a new paradigm in the propagation of Buddhism according to the Buddhadasa Bhikkhu. It is a qualitative research. There are 4 content areas, consisting of 1) personal 2) content 3) communication channels 4) receiver side. Key informant It consisted of 4 monks/scholars group, 4 worshipers, 4 worshipers, totaling 12 photos /person. The research instruments were in - depth interviews. By the researcher himself interviewing Using descriptive content analysis techniques, the results were found that 1) the paradigm of Buddhist propagation. It consists of 3 living principles, 4 living ideologies and 6 ways of living, focusing on the propagation of Buddhism according to the Buddhadasa Bhikkhu 4 areas: 1) new paradigm of preaching - lectures - lectures. 2) writing - translation, 3) writing and verse and 4) spiritual theater. And focus on creating a new paradigm in the spread of Buddhism along the Buddhadasa Bhikkhu line. By thinking analyzing problems, causes, goals, methods, methods, learning to make them see them, practice as an example, and 4) present knowledge by "SWPD MODEL" consisting of S: SERMON (Dharma Sermon) W: WRITING (writing work) P: POETRY (poetry) D: DHAMMA PUZZLE (Spiritual Theater)

Keywords: New Paradigm, Propagation, Buddhism, Buddhadasa Bhikkhu

บทนำ

กระบวนทัศน์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงใช้กระบวนทัศน์เผยแผ่พระศาสนาให้ประชุมชนพุทธบริษัทประพาสด้วยกาย วาจา ใจ ตามพระธรรมวินัยที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา (คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, 2552) เป็นชุดของทฤษฎี ชุดของแนวคิด ค่านิยม การรับรู้ และการปฏิบัติที่คนกลุ่มหนึ่งในยุคสมัยหนึ่งมีร่วมกัน และได้ก่อตัวเป็นแบบแผนความคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงของคนกลุ่มนั้น ประวัติความคิดเชิงปรัชญาของมนุษย์ สรุปได้ 5 กระบวนทัศน์ 1) กระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์ มองว่าโลกไม่มีกฎ และอะไร ๆ ก็ไม่มีกฎ ทุกอย่างเป็นไปตามน้ำพระทัยของเบื้องบน แต่น้ำพระทัยของเบื้องบนเองก็ไม่มีกฎ 2) กระบวนทัศน์โบราณ มองว่าเอกภพมีกฎตายตัว กฎทุกกฎของเอกภพเป็นกฎนิรันดร์จึงตายตัว แต่ยังไม่รู้วิธีการวิทยาศาสตร์ จึงไม่มีใครกล้ายืนยันว่า ใครก็



สามารถเข้าถึงกฎของเอกภพได้ด้วยตนเอง 3) กระบวนทัศน์ยุคกลาง มองว่าเอกภพมีกฎตายตัว
ก็จริง แต่ให้เพียงความสุขใจความทุกข์ จึงเชื่อตามศาสดาที่ยืนยันว่า ความสุขในโลกหน้า
เท่านั้นที่เที่ยงแท้ถาวร และยินดีทำทุกอย่างเพื่อได้ความสุขในโลกหน้าตามที่ศาสดาสอน
4) กระบวนทัศน์นวยุค มองว่าเอกภพมีกฎประสานกันเป็นระบบเครือข่ายที่รู้ได้ด้วยวิธีการ
วิทยาศาสตร์และเหตุผล 5) กระบวนทัศน์หลังนวยุค มองว่าเอกภพมีกฎเป็นระบบเครือข่ายที่
ประกอบด้วยปมข่าย โยข่าย และตาข่าย ปมข่าย รู้ได้ด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์ โยข่าย รู้ได้ด้วย
กฎตรรกะและกฎคณิตศาสตร์ ตาข่าย รู้ได้ด้วยการหยั่งรู้ เฟื่องมน หรือวิวรรณ์ ความคิดของ
สังคมไทยประกอบไปด้วยกระบวนทัศน์ซึ่งผสมผสานกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง กล่าวคือ
มีกระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์ที่ถือผีถือโชคกลาง กระบวนทัศน์ที่เชื่อว่ามีกฎเกณฑ์ทางโลก และที่
เชื่อในกฎเกณฑ์ทางธรรม กระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์ และกระบวนทัศน์พหุนิยมตามหลัก
กาลามสูตรก็ปนเปกันไป ความไม่ลงตัวเท่าที่ควรทางกระบวนทัศน์ทำให้สังคมไทยเป็นสังคม
หลวม ๆ หลายมาตรฐาน ความขัดแย้งในเรื่องความคิดความเชื่อทำให้ระบบการเมือง
การปกครองขาดเสถียรภาพ สังคมขาดสันติธรรม (กิริติ บุญเจือ, 2561)

พุทธทาสภิกขุเป็นบุคคลสำคัญของโลก ท่านได้รับการยอมรับจากองค์การศึกษา
วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) และมีมติให้บรรจุ
รายการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญหรือผู้มีผลงานดีเด่น และเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์
ของยูเนสโก ในฐานะที่พุทธทาสภิกขุเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อสังคมไทยและสังคมโลก มีความ
โดดเด่นด้านการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นประทีปทางปัญญาที่ยิ่งใหญ่ อุทิศตนเพื่อ
การสั่งสอนธรรมะเพื่อผดุงไว้ซึ่งสันติธรรม ยุติธรรม และให้มนุษย์อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่าง
กลมกลืน พุทธทาสภิกขุมีผลงานมากมายทั้งยังเป็นตัวอย่างที่ดีทั้งในฐานะลูกในฐานะศิษย์
ในฐานะเพื่อนในฐานะพลเมืองและในฐานะศาสนิก (สุมาลย์ กาลวิบูลย์ และคณะ, 2559)
พุทธทาสภิกขุมีผลงานมากมายหลายด้าน เช่น การเผยแผ่ธรรมะ 1) งานเขียน การเขียน
หนังสือ หนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” หนังสือชุดพระโอษฐ์ หนังสือชุด “ธรรมโฆษณ์ของพุทธ
ทาส” หนังสือธรรมบรรยาย “ชุดลอยประทุม” หนังสือธรรมบรรยาย “ชุดหมั่นล้อธรรมจักร”
2) งานแปล 3) การแสดงธรรม การเทศน์ชุดต่าง ๆ ในสวนโมกข์ 4) งานเผยแผ่ เผยแผ่ด้วยคำ
ปรีชา ทำให้ได้ความรู้ ความคิด สำหรับไปพิจารณาเอาเอง เผยแผ่ด้วยทำให้อู (ปฏิบัติ) ทำให้
เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ความสนใจ เผยแผ่ด้วยการมีความสุขให้อู (ปฏิเวธ) ทำให้เกิดความ
ไว้วางใจ และอยากทำตามการเผยแผ่ทางวิทยุใช้หนังสือลงในกาเผยแผ่ธรรมะ

พุทธทาสภิกขุเป็นบุคคลที่เป็นต้นแบบในหลายด้าน ทั้งด้านการเรียน การทำงานและ
การใช้ชีวิต แม้ว่าพุทธทาสภิกขุได้ละสังขารกลับคืนสู่ธรรมชาติดอย่างสงบ ณ สวนโมกขพลาราม
ท่านได้ทิ้งผลงานที่ทรงคุณค่าให้อนุชนรุ่นหลังได้สืบสานปณิธานของท่านรับมรดกความเป็น
“พุทธทาส” เพื่อพุทธทาสจะได้ไม่ตายไปจากพระพุทธศาสนา ดังบทประพันธ์ของท่านที่ว่า
พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้ พุทธทาสภิกขุอธิบายไว้ว่า คำว่า



“พุทธทาส” ในที่นี้หมายถึง ผลงานของพุทธทาส คืออยากให้ผลงานอยู่อย่างไม่ตาย เราแสดงความประสงค์ให้ช่วยกันทำอย่างนั้น ให้ช่วยกันใช้ผลงานของพุทธทาสอย่าให้เป็นหมัน กลอนนี้ตั้งใจจะเขียนติดที่หลุมฝังศพ” (สวนโมกขพลาราม, 2541) “จะแสดงเป็นปณิธานก็ได้ อยู่รับใช้พระพุทธศาสนาตลอดนิรันดร์ มันก็ควรจะได้ เหมือนที่เขาใช้คำโดยภาษาคน โดยสมมติในโลก คนนั้นไม่ตาย คนนี้ไม่ตาย พระพุทธเจ้าไม่ตาย พุทธทาสก็ต้องไม่ตาย ต้องคอยอยู่รับใช้พระพุทธเจ้าเรื่อยไป อยู่รับใช้พุทธศาสนา ไม่ใช่อยู่เป็นตัวตน และผลงานนี้อยู่รับใช้พุทธศาสนา ขอฝากฝังเพื่อนฝูงทั้งหลายที่อยู่ข้างหลังช่วยทำให้สำเร็จ”

จะเห็นได้ว่าพุทธทาสภิกขุ ได้สกัดแนวความคิดจากพระไตรปิฎกเกี่ยวกับการเดินตามรอยพระอรหันต์ออกมาเป็นหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ ชื่อ “ตามรอยพระอรหันต์” นี่คือการบวบทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธทาสภิกขุ ได้ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนหมดสิ้นอายุขัยไปตามกาลเวลาอันสมควร พุทธทาสภิกขุได้ใช้การบวบทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มาตั้งแต่ต้น โดยยึดตามแนวแห่งพระอรหันต์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า โดยมีหลักฐานจากการที่ท่านได้เข้าไปอยู่ป่าเพื่อศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วยตนเอง เพื่อศึกษาหาว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ พระอรหันต์ทั้งหลายดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร จึงได้หนังสือชุดธรรมโฆษณ์หลายเล่ม หนึ่งในนั้นคือคัมภีร์ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ ตามรอยพระอรหันต์ เป็นต้น นี่คือสุดยอดแห่งคัมภีร์การบวบทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ตรัสไว้ดีแล้ว อันบุคคลผู้ปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเองเท่านั้น จะให้ผู้อื่นเห็นแทนไม่ได้ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา พร้อมเมื่อใดบรรลุเห็นผลได้เมื่อนั้นทันที เป็นจริงอยู่อย่างใดก็เป็นอย่างนั้นไม่จำกัดด้วยกาล ยังเชิญชวนให้มาชมและพิสูจน์ท้าทายต่อการตรวจสอบเพราะเป็นของจริงและดีควรน้อมเข้ามาไว้ในจิตใจ เข้าไปให้ถึงด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในจิตใจ ทำให้ลองปฏิบัติดูและเหตุผลสุดท้ายคืออันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนที่จะพึงรู้ได้เป็นของเฉพาะตน ต้องทำจึงเสวยได้เฉพาะตัวทำให้อันไม่ได้รู้ได้ประจักษ์ที่ในใจของตนนี้เอง จึงได้ชื่อว่าการบวบทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ

ดังนั้น ด้วยเหตุผลความเป็นมาและความสำคัญของการบวบทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ดังที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องเกี่ยวกับ “การบวบทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ” เพื่อจะได้นำผลการวิจัยที่เกิดจากวิธีคิดวิเคราะห์ วิธีปฏิบัติ และวิธีนำเสนอ ผลงานด้านต่าง ๆ ไปใช้เป็นต้นแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการจังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้วยแนวคิดการบวบทศน์ใหม่ ในสังคมปัจจุบันและจะได้นำเสนอแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาในระดับหน่วยงาน ระดับองค์กร ระดับชาติ และระดับนานาชาติ สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบวบทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ



3. เพื่อสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview)

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 คือ 1) กระบวนทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 2) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ 3) สร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธทาสภิกขุ ประกอบด้วย 4 ด้านหลัก คือ 1) ด้านบุคคล (ผู้ส่งสาร/พุทธทาสภิกขุ) 2) เนื้อหาสาระ (เนื้อหาพระธรรมเทศนา) 3) ช่องทางการสื่อสาร (เทศนา/หนังสือ/บทกวีนิพนธ์/โรงมหรสพวิทยุญาณ/เทปคลาสเซ็ท/CD/VDO/ไลน์/เฟสบุ๊กส์) 4) ด้านผู้รับสาร (พุทธบริษัท)

2. ขอบเขตด้านประชากร เพื่อให้ครอบคลุมพุทธศาสนิกชนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ประกอบด้วย กลุ่มพระภิกษุ/นักวิชาการ จำนวน 4 รูป กลุ่มอุบาสก จำนวน 4 ท่าน กลุ่มอุบาสิกา จำนวน 4 ท่าน รวมทั้งสิ้นจำนวน 12 รูป/คน

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ สวนโมกขพลาราม ไซยา สุราษฎร์ธานี

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก และเอกสารตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา ด้วยกระบวนวิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความ

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลโดย ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการวิเคราะห์กระบวนทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ และสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุให้เห็นองค์ประกอบตาม ลักษณะของข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ตามลำดับต่อไป

ผลการวิจัย

1. กระบวนทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า กระบวนทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้เป็นนวัตกรรมกระบวนทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 3 ด้าน ได้แก่ 1) นวัตกรรมทางด้านหลักการ 3 ประการ คือ 1.1) การไม่ทำบาปทั้งปวง การงดเว้น การลดละเลิก อกุศลกรรมบถ 10 ทางแห่งความชั่วมี 10 ประการ อันความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ 1.2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำความดีทุกอย่าง กุศลกรรมบถ 10 เป็นแบบของการทำฝ่ายดีมี 10 ประการอันเป็นความดีทางกาย ทางวาจา



และทางใจ 1.3) การทำจิตให้ผ่องใส การทำจิตของตนให้ผ่องใส ปราศจากนิวรณ์ ซึ่งเป็นเครื่องขัดขวางจิตไม่ให้เข้าถึงความสงบมี 5 ประการ 1.3.1) กามฉันทะ คือ ความพอใจในกาม 1.3.2) พยาบาท คือ ความอาฆาตพยาบาท 1.3.3) ถีนะมิทธะ คือความหดหู่ท้อแท้ ง่วงเหงาหาวนอน ขี้เกียจ 1.3.4) อุทธัจจะ กุกกัจะ คือ ความฟุ้งซ่าน รำคาญใจ 1.3.5) วิจิกิจฉา คือ ความสงสัย สิ่งที่สามารถควบคุมนิวรณ์ได้คือ ศีล 5 ได้แก่ กามฉันทะ ให้ควบคุมด้วย ศีลข้อ 3 คือการไม่ประพฤติดินในกาม ความพยาบาทให้ควบคุมด้วย ศีลข้อ 1 คือการไม่ฆ่าสัตว์ ถีนะมิทธะ ให้ควบคุมด้วย ศีลข้อ 5 การไม่เสพสิ่งเสพติดอันเป็นเหตุให้ประมาท อุทธัจจะ กุกกัจะ ให้ควบคุมด้วย ศีลข้อ 2 การไม่ถือเอาสิ่งของที่เขามาได้ให้ วิจิกิจฉา ให้ควบคุมด้วยศีลข้อ 4 การไม่พูดเท็จ 2) นวัตกรรมทางด้านอุดมการณ์ 4 ประการ คือ อุดมการณ์ คือ เป้าหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิตมี 4 ประการ คือ 2.1) ความอดทน ความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ 2.2) ความไม่เบียดเบียน การงดเว้นจากการทำร้ายรบกวน หรือเบียดเบียนผู้อื่น 2.3) ความสงบ ปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย วาจา ใจ และ 2.4) นิพพาน การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 3) นวัตกรรมทางด้านวิธีการ 6 ประการ คือ แนวทางปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลาดนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนามี 6 ประการ ไม่ไปว่าร้ายกัน ผู้เผยแผ่คำสอนจะต้องไม่โจมตี ไม่นินทาใคร ไม่ไปล้างผลาญกัน ไม่เผยแผ่ศาสนาด้วยการฆ่า และต้องไม่ทำให้ใครเดือดร้อน สรรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่ได้ตรัสห้ามไว้ และทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ต้องรู้จักประมาณในการกิน การใช้เครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่าง เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ เพื่อให้ตนเองมีโอกาสในการบำเพ็ญเพียรเต็มที่ ประกอบความเพียรในการทำใจหยุดนิ่งอยู่เสมอ มุ่งทำตนให้หลุดพ้นจากกิเลส

2. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ผลการศึกษาพบว่า วิธีปฏิบัติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ จากการสอบถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กล่าวว่า “ท่านได้แสดงไปตามลำดับ ด้วยวิธีปฏิบัติไปตามลำดับแบบง่ายธรรมดาที่สุด และปฏิบัติไปตามปณิธานที่ได้ตั้งไว้” (พระธรรมโกศาจารย์, 2563) อีกทั้งยังกล่าวว่า

“และมีการโน้มน้าวชักชวนจนใจรวมถึงแนะนำให้สติ ด้วยการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง ส่วนรูปแบบ ตามปกติหนึ่งเทศน์บนธรรมมาสน์ เมื่อไม่มีธรรมมาสน์ ก็ยืนพูดที่เรียกว่าปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม ทุกอย่างอยู่ในกรอบพระธรรมวินัยทั้งสิ้นเพราะเรียนเพื่อให้รู้ ทำเพื่อให้ดู อยู่เพื่อให้เห็นทำเพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่นุชนต่อไปในภายภาคหน้า ” (พระธรรมวิมลโมลี, 2563) คำอธิบายที่กล่าวว่า



“มีวิธีปฏิบัติ ดังนี้ 1) ขั้นตอนเตรียมการ หลังจากได้วิเคราะห์คน งาน เวลา สถานที่แล้ว ได้เตรียมเนื้อหาทำบันทึกหัวข้อสั้น ๆ 2) ขั้นตอนดำเนินการ ได้บรรยายไปตามประเด็นผสมผสาน กับเหตุการณ์ปัจจุบัน ด้วยการนั่งเทศน์ ยืนปาฐกถาหรือบรรยาย เน้นเรื่องหลักการสาม อุดมการณ์สี่ และวิธีการหก 3) ขั้นตอนประเมินการ สังเกตจากผู้ฟัง รับฟังความคิดเห็นของผู้ฟัง อ่านจากจดหมายน้อยเสนอแนะ เสียงสะท้อนจากหลากหลายสื่อ 4) ขั้นตอนการแก้ไขนำมา ปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากพระธรรมวินัย แล้วชี้แจงแสดงเหตุผลให้ สาธุชนรับทราบ” (พระภาวนาโพธิคุณ, 2563) อีกท่านได้อธิบายเสริมว่า

“ท่านได้ทำ (ปฏิบัติ) ให้เป็นตัวอย่าง พูดอย่างไรก็ทำ (ปฏิบัติให้เป็นอย่างนั้นทำอย่างนี้ พูด เป็นวัตรกรรมแบบอย่างที่ดีในการเทศน์ ปาฐกถาและการบรรยายธรรม ปฏิบัติให้ดู ชี้ให้เห็นแบบชัดๆ” (พระครูสันติธรรมรังสี, 2563) อีกท่านกล่าวว่า

“วิธีปฏิบัติ คือ พูดให้ลูกคิดที่เรียกว่ากระตุ้นต่อมจริยธรรมให้ตื่น เช่น ศีลธรรม ไม่กลับมาโลกจะวินาศ ประโยคคำสอน” (อนันต์ ใจสมุทร, 2563) “วิธีปฏิบัติ คือ ทำท่ายให้มา ดูให้มาพิสูจน์ดูลองทำดู เช่น เรื่องประเด็นที่ว่านรกเป็นความทุกข์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สวรรค์เป็นความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (บัญชา พงษ์พานิช, 2563) มีผู้เสนอความคิดเห็นว่า

“วิธีปฏิบัติ คือ ท่านพูดตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อมตรงประเด็น พระพุทธศาสนาสอน อย่างไร (ตามพระไตรปิฎก) พระอรรถกถาจารย์ว่าไว้อย่างไร เห็นด้วยหรือไม่ฟังธงลงไปเลย ว่าตรงไหนเห็นด้วยไม่เห็นด้วยเพราะอะไร” (คุณัญพงษ์ ทหารไทย, 2563) และมีผู้อธิบายเสริมว่า

“มีเป้าหมายในการปฏิบัติอย่างชัดเจนต่อการเทศน์ ปาฐกถา และการบรรยาย โดย ท่านยึดหลังปณิธานที่ตั้งไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) ให้พุทธศาสนิกชน หรือศาสนิกแห่งศาสนาใดก็ตาม เข้าถึงความหมายอันลึกซึ้งที่สุดแห่งศาสนาของตน 2) ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และข้อ 3) ดึงเพื่อนมนุษย์ให้ออกมาเสียจากวัตถุนิยม” (โสภณ บัวจันทร์, 2563) ในขณะที่อีกท่านกล่าวว่า

“วิธีปฏิบัติ คือ ท่านได้หมายของที่คว่าเปิดของที่ปิดบอกทางแก่คนหลงทางส่องประทีปในที่มืด ให้ทุกคนได้รู้เห็นตรวจสอบทดลองแล้วนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยการปกปิดของ พระสงฆ์ลูกหลานองชาวบ้าน หรือปกปิดด้วยคัมภีร์ที่มีไว้แต่บูชาสักการะไม่นำมาเปิดอ่านศึกษา มีไว้ปิดทองไว้บูชาเป็นของสูงและต้องไม่ได้” (ขวัญดี ศรีโพธิ์โรจน์, 2563) และกล่าวว่า



“มีวิธีปฏิบัติ คือ ปฏิบัติไปตามหน้าที่ที่เรียกว่าธรรมะ แยกออกเป็น 4 ความหมาย ได้แก่ 1) ธรรมะคือตัวธรรมชาติทั้งหลาย ธรรมชาติทั้งหลายก็เป็นธรรมะ เป็นทั้งรูปธรรมนามธรรม 2) ธรรมะคือกฎธรรมชาติ เพราะในตัวของธรรมชาติ ย่อมมีกฎของธรรมชาติประจำอยู่ ถ้าจะเรียกด้วยถ้อยคำที่ใช้กันอยู่โดยมาก ก็คือสังขะ สังขธรรมะ 3) เมื่อมีกฎบังคับอยู่เหนือชีวิต ก็เกิดหน้าที่ที่จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ สรุปความหมายที่ 3 จึงได้แก่หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ 4) ธรรมะคือผลจากหน้าที่ หน้าที่คือปฏิบัติธรรม ผลของการปฏิบัติ หรือปฏิเวธธรรม” (มลथा กระวีพันธ์, 2563) หรือ

“วิธีปฏิบัติ คือ ปฏิบัติอย่างเป็นขั้นเป็นตอนเรียกว่าทำนองไปตามลำดับ พื้นฐานจากง่ายไปหายาก อาจเรียกว่าใช้ทฤษฎีการเชื่อมโยงความรู้” (เรณู แสงสุวรรณ, 2563) และ

“วิธีปฏิบัติ คือ ท่านมีวิธีการพูดให้คนได้คิดนำไปพิจารณาเกิดความสงสัยแล้วกลับไปถามท่านอีกรอบ เป็นการตั้งประเด็นปัญหาประเด็นคำถาม มีการปฏิบัติเข้าทำนองที่ว่า จะปลูกพืชก็ต้องเตรียมดิน จะกินก็ต้องเตรียมอาหาร จะเทศนาว่าทการต้องเตรียมตัว” (อินทุวรรณฯ เขยขึ้นสกุล, 2563)

สรุปได้ว่า ท่านได้ปฏิบัติเกี่ยวกับการเทศน์บรรยายปาฐกถา ด้วยกระบวนการวิธีการเรียนรู้ให้รู้กระบวนการวิธีการทำให้ดู กระบวนการวิธีการอยู่ให้เห็น กระบวนการวิธีการปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างอย่างเป็นระบบเป็นลำดับและเป็นขั้นตอน ดังนั้น กระบวนการปฏิบัติด้านการแสดงพระธรรมเทศนา จึงประกอบไปด้วยการปฏิบัติด้วยกระบวนการวิธีการเรียนรู้ ปฏิบัติด้วยกระบวนการวิธีการทำให้ดู ปฏิบัติด้วยกระบวนการวิธีการอยู่ให้เห็น ปฏิบัติด้วยกระบวนการวิธีการปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง

3. การสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ มีดังนี้ 1) การเผยแผ่ด้วยวิธีเทศนา ปาฐกถาของพุทธทาสภิกขุ ด้วยกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์ ใคร่ครวญอย่างละเอียดรอบครอบในเรื่องราวอย่างมีเหตุผล โดยหาส่วนดีส่วนบกพร่องหรือจุดเด่นจุดด้อยของเรื่องนั้น แล้วเสนอแนะสิ่งที่ได้อย่างเหมาะสมยุคธรรม ด้วยกระบวนการวิธีปฏิบัติ ชี้ข้อดี - ข้อเสีย การหลุดพ้น อาณิสสส์ แนวปฏิบัติ และการโน้มน้าวชักชวนจูงใจรวมถึงแนะนำให้สติ ด้วยการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างและด้วยกระบวนการวิธีนำเสนอ นำเสนออย่างสอดคล้องกับสถานการณ์กับผู้ฟัง ให้เห็นจริงและสัมผัสได้ ท่านนำเสนอตรงไปตรงมา ตรงประเด็น ไม่อ้อมค้อม มีอุปมาอุปไมยให้เห็นชัดเจน 2) การเผยแผ่ด้วยวิธีการเขียนหนังสือ-แปลหนังสือของพุทธทาสภิกขุ ด้วยกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์ ด้วยกระบวนการวิธีการอธิบาย คือ กระบวนการวิธีการศึกษาปัญหา ศึกษาสาเหตุ ศึกษาเป้าหมาย ศึกษาวิธีการอย่างละเอียดเป็นระบบเป็นลำดับและเป็นขั้นตอน ด้วยกระบวนการวิธีปฏิบัติ พูดจริง รู้แจ้งรู้จริง และปฏิบัติจริง วิธีการแนะแนวทางในการดำเนินชีวิต 3 ประการ 1) แนะนำด้วยคำพูด



ในรูปแบบของการสอนธรรมะตลอดเวลา 2) แนะนำด้วยการทำให้ดู 3) แนะนำด้วยการแสดงความสุขให้ดูในการดำเนินชีวิต เห็นจนพากันปฏิบัติตามได้ ด้วยกระบวนการวิธีนำเสนอการเป็นนักค้นคว้า นักเรียนรู้ และนักวิทยาศาสตร์ การสร้างเมล็ดพันธุ์แห่งสันติภาพ วิศวกรสันติภาพในการสร้างสรรค์วัดสันติสุข การสร้างสังคมชาวพุทธ รู้ ตื่น เบิกบาน 5) ด้วยการสร้างวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมา 3) การเผยแพร่ด้วยบทกวีนิพนธ์-บทร้อยกรองของพุทธทาสภิกขุ ด้วยกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์แสดงธรรมะได้แจ่มชัด ใช้ชูปชูจิตใจผู้อ่าน เน้นสาระในธรรมมากกว่ารสคำกวี ด้วยกระบวนการวิธีปฏิบัติ ด้วยความเสมอต้นเสมอปลายในการปฏิบัติว่าตอนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ปฏิบัติอย่างไร ก็ให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายปฏิบัติตามไปเหมือนอย่างที่ท่านยังมีชีวิต ด้วยกระบวนการวิธีนำเสนอ แบบกระตุ้นจิตสำนึก การสะกิดจิตสำนึกความเป็นปุถุชน และการกระตุ้นจิตสำนึกให้ตื่นจากหลับ 4) การเผยแพร่ด้วยปริศนาธรรมโรงมหรสพทางวิญญาณของพุทธทาสภิกขุ ด้วยกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์ การบรรจุกาพย์สอนธรรมะการสร้างโรงมหรสพทางวิญญาณ ความเปลือยเปลื้องทางวิญญาณด้วยรสแห่งธรรมะ การสอนปริศนาธรรม ด้วยกระบวนการวิธีปฏิบัติด้วยการบูรณาการกับชีวิตความเป็นอยู่ให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร เป็นการใช้ทฤษฎีการตีความภาพปริศนาธรรม เพื่อกระตุ้นเตือนสติของพุทธบริษัท ด้วยกระบวนการวิธีนำเสนอด้วยการเข้าใจให้อาจารย์แก้วก๊วยกำลังในการปฏิบัติตาม กระตุ้นต่อมจริยธรรมปลุกจิตสำนึก และการทำให้ดูอยู่ให้เห็น

อภิปรายผล

1. กระบวนทัศน์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า กระบวนทัศน์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้เป็นนวัตกรรมกระบวนทัศน์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้แก่ นวัตกรรมทางด้านหลักการ การไม่ทำบาปทั้งปวง ได้แก่การงดเว้นการลดละเลิก ได้แก่ อกุศลกรรมบถ 10 ทางแห่งความชั่ว อันความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำความดีทุกอย่าง ซึ่งกุศลกรรมบถ 10 เป็นแบบของการทำฝ่ายดีอันเป็นความดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ การทำจิตให้ผ่องใส การทำจิตของตนให้ผ่องใส ปราศจากนิวรณ์ซึ่งเป็นเครื่องขัดขวางจิตไม่ให้เข้าถึงความสงบ ได้แก่ กามฉันทะความพอใจในกาม พยาบาท ความอาฆาตพยาบาท ความหุดหู่ท้อแท้ ง่วงเหงาหาวนอน ขี้เกียจ ความฟุ้งซ่าน รำคาญใจ ความสงสัย สิ่งที่สามารถควบคุมนิวรณ์ได้คือ ศีล 5 ได้แก่ กามฉันทะ การไม่ประพฤติดิฉินในกาม ความพยาบาท การไม่ฆ่าสัตว์ ถินมิทธะ การไม่เสพสิ่งเสพติดอันเป็นเหตุให้ประมาท อุทัจจะกุกกุกจะ การไม่ถือเอาสิ่งของที่เขามาได้ให้ วิกิจฉา การไม่พูดเท็จ 2) นวัตกรรมทางด้านอุดมการณ์ คือ เป้าหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต ได้แก่ อุดมการณ์ 4 ความอดทนความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความไม่เบียดเบียน การงดเว้นจากการทำร้ายรบกวน หรือเบียดเบียนผู้อื่น ความสงบ ได้แก่ ปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ นิพพาน การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา



เกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 และนวัตกรรมทางด้านวิธีการ 6 ประการ คือ แนวทางปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลาตนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ ไม่ไปว่าร้ายกัน ผู้เผยแผ่คำสอนจะต้องไม่โจมตี ไม่นินทาใคร ไม่ไปล้างผลาญกัน ไม่เผยแผ่ศาสนาด้วยการฆ่า และต้องไม่ทำให้ใครเดือดร้อน สำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่ได้ตรัสห้ามไว้ และทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ต้องรู้จักประมาณในการกิน การใช้เครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่าง เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ เพื่อให้ตนเองมีโอกาสนในการบำเพ็ญเพียรเต็มที่ ประกอบความเพียรในการทำใจหยุดนิ่งอยู่เสมอ มุ่งทำตนให้หลุดพ้นจากกิเลส แสดงให้เห็นว่า กระบวนทางความคิด ทางการศึกษาทางวิจิตร และมุมมองที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างหลักคิด หลักการ และหลักปฏิบัติกับปรากฏการณ์ที่เป็นจริงในสังคม ที่มีวิธีการปรับเปลี่ยนวิธีการมองในหลักคิด หลักการ และหลักปฏิบัติที่ดีกว่าเดิม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูญาณเพชรรัตน์ ได้ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก ผลการวิจัย พบว่า การใช้ทฤษฎี 4 ส. ประกอบด้วย สัททสสนา - แจ่มแจ้ง, สมาทปนา - จูงใจ, สมุเตชนา - แก่แล้วกล้า, สัมปังสนา - ร่าเริง หลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ได้แก่ เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่อง รู้จักชี้แจง เป็นผู้อดทน พูดด้วยคำลึกซึ้งได้ ไม่ชักนำในทางเสื่อม (พระครูญาณเพชรรัตน์ (เทวินทร์ ปิยทสสี), 2560) เช่นเดียวกับงานวิจัยของพระมหาสมชาย กลิ่นจันทร์ ได้ศึกษาเรื่อง การเผยแผ่พระพุทธศาสนา: การพัฒนารูปแบบและวิธีการเชิงรุกของคณะสงฆ์ไทย ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มี 7 รูปแบบ ได้แก่ การสอนธรรมแก่คนที่เข้ามาเฝ้าตั้งแต่หนึ่งและหลายคนตามโอกาส การสอนธรรมโดยทรงยกหัวข้อธรรมข้อใดข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อควรรู้ ควรปฏิบัติ การสอนธรรมแบบอบรม แนะนำ ตักเตือนให้รู้สึกผิดชอบชั่วดี การสอน ธรรมแบบสั่งสอนหรือแบบพร่ำสอน การสอนแบบสนทนาธรรม คือ พูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ทาง ธรรมแก่กันและกัน การสอนแบบถามตอบกันและกัน คือ ฝ่ายหนึ่งถาม ฝ่ายหนึ่งตอบและการสอนธรรมด้วยการแสดงชี้แจงธรรมให้แจ่มแจ้งชัดเจน ปัจจุบันพระสงฆ์ได้ปรับปรุงรูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป เช่น การปรับเป็นรูปแบบการเทศน์การปาฐกถาธรรม การอภิปรายธรรม การสนทนาธรรม การสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม การเทศน์มหาชาติหรือการเทศน์แหล่ การเทศน์ปฐชา - วิสัชนา การสอนพุทธศาสนาในโรงเรียน เป็นต้น (พระมหาสมชาย กลิ่นจันทร์, 2559)

2. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ผลการศึกษาพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุเกี่ยวกับกระบวนวิธีการคิดวิเคราะห์ การปฏิบัติ และการนำเสนอในประเด็นหลักของกระบวนทัศน์ใหม่แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) กระบวนทัศน์ใหม่ด้านการเทศนา ปาฐกถา การบรรยาย 2) กระบวนทัศน์ใหม่ด้านการเขียน การแปลหนังสือ 3) กระบวนทัศน์ใหม่ด้านบทประพันธ์ร้อยกรอง และ 4) กระบวนทัศน์ใหม่ด้านโรงมหรสพทางวิญญาณ ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการ 3 อุดมการณ์ 4 และวิธีการ 6 คือ หลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง



ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง การงดเว้นการลดละเลิก อกุศลกรรมบถ 10 ทางแห่งความชั่ว ความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่ การทำความดีทุกอย่าง ซึ่งได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 เป็นแบบของการทำฝ่ายดีเป็นความดีทางกาย ทางวาจาและทางใจ การทำจิตให้ผ่องใส การทำจิตของตนให้ผ่องใส ปราศจากนิวรณ์ซึ่งเป็นเครื่องขัดขวางจิตไม่ให้เข้าถึงความสงบ กามฉันทะ คือความพอใจในกาม พยาบาท คือความอาฆาตพยาบาท ถีนะมิทธะ คือความหดหู่ท้อแท้ ง่วงเหงาหาวนอน ขี้เกียจ อุทธัจจะ กุกกัจะ คือความฟุ้งซ่าน รำคาญใจ (วิจิกิจฉา คือ ความสงสัย สิ่งที่สามารถควบคุมนิวรณ์ได้ คือ ศีล 5 ได้แก่ กามฉันทะ คือการไม่ประพฤตินิดในกาม ความพยาบาทคือ การไม่ฆ่าสัตว์ ถีนะมิทธะ การไม่เสพสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้ประมาท อุทธัจจะกุกกัจะ การไม่ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ วิจิกิจฉา การไม่พูดเท็จ อุดมการณ์การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง คือ เป้าหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต ได้แก่ ความอดทน ความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความไม่เบียดเบียน การงดเว้นจากการทำร้ายรบกวน หรือเบียดเบียนผู้อื่น ความสงบ ปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ นิพพาน การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธานุศาสนนาเกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตตามมรรคมืองค์ 8 วิธีการการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง คือ แนวทางปฏิบัติฝึกหัด ขัดเกลาร่างกายและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ ไม่ไปว่าร้ายกัน ผู้เผยแผ่คำสอนจะต้องไม่โจมตี ไม่นินทาใคร ไม่ไปล้างผลาญกัน ไม่เผยแผ่ศาสนาด้วยการฆ่า และต้องไม่ทำให้ใครเดือดร้อน สำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่ได้ตรัสห้ามไว้ และทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ต้องรู้จักประมาณ ในการกิน การใช้เครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่าง เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ เพื่อให้ตนเองมีโอกาส ในการบำเพ็ญเพียรเต็มที่ ประกอบความเพียรในการทำใจหยุดนิ่งอยู่เสมอ มุ่งทำตนให้หลุดพ้น จากกิเลส ซึ่งในแต่ละด้านของกระบวนการที่ศรัทธามี 3 วิธีการ แต่ละวิธีการมีประเด็นดังนี้คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธศาสนิกชน มีกระบวนการวิธีการ 3 อย่าง คือ 1) ด้วยวิธีคิด วิเคราะห์ ประกอบด้วย การศึกษาปัญหา การศึกษาสาเหตุ การศึกษาเป้าหมาย การศึกษา วิธีการ 2) ด้วยวิธีปฏิบัติ ประกอบด้วย กระบวนการวิธีการเรียนรู้ กระบวนการวิธีการทำให้ดู กระบวนการวิธีการอยู่ให้เห็น กระบวนการวิธีการปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง 3) ด้วยวิธีนำเสนอ ประกอบด้วย ชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้ยอมรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกว่งกล้า ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง แสดงให้เห็นว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีการดำเนินงานได้ หลายรูปแบบเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส เคารพในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติ ปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสมณ จาณิล และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบและยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย ประกอบด้วย 6 หลักการ ดังนี้ หลักการมี 6 หลัก ประกอบด้วย ความตระหนักในหน้าที่ หลักการเผยแผ่ศาสนาอย่างกว้างไกล การดำเนินงานด้านการเผยแผ่อย่างต่อเนื่อง สงเคราะห์



ประชาชนทุกระดับ ความเป็นประโยชน์ต่อชีวิตชาตินี้ แสวงหาและสร้างกัลยาณมิตร (พระมหา สนอง จำนิล และคณะ, 2558) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ไพฑูรย์ ตรงเที่ยง และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศอินโดนีเซีย ผลการวิจัยพบว่า ด้านวิธีการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา การแสดงธรรมผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต ผ่านสังคมออนไลน์ การแสดงธรรม ผ่านการสนทนา แสดงธรรมผ่านการแสดงละครเวที และด้านการนำหลักธรรมไปปฏิบัติ ประกอบด้วย กลยุทธ์ให้พุทธศาสนิกชนอินโดนีเซียนำคำสอนพระพุทธศาสนาไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน เช่น การมีเมตตาเอื้อเฟื้อผู้อื่น มีอาชีพที่สุจริต มีความรักในครอบครัว ชอบพูด ความจริง งดเว้นการเสพสิ่ง เสพติดมีนเมา (ไพฑูรย์ ตรงเที่ยง และคณะ, 2560)

3. การสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ มี ดังนี้ 1) การเผยแผ่ด้วยวิธีเทศนา ปาฐกถาของพุทธทาสภิกขุ ด้วยกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์ ไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบในเรื่องราวอย่างมีเหตุผล โดยหาส่วนดีส่วนบกพร่องหรือ จุดเด่นจุดด้อยของเรื่องนั้น แล้วเสนอแนะสิ่งที่ได้อย่างเหมาะสมยุติธรรม ด้วยกระบวนการวิธี ปฏิบัติ ชี้อติ - ข้อเสีย การหลุดพ้น อาณิสสส์ แนวปฏิบัติ และการโน้มน้าวชักชวนจูงใจรวมถึง แนะนำให้สติ ด้วยการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างและด้วยกระบวนการวิธี นำเสนอ นำเสนออย่างสอดคล้องกับสถานการณ์กับผู้ฟัง ให้เห็นจริงและสัมผัสได้ ท่านนำเสนอ ตรงไปตรงมา ตรงประเด็น ไม่อ้อมค้อม มีอุปมาอุปไมยให้เห็นชัดเจน 2) การเผยแผ่ด้วยวิธีการ เขียนหนังสือ แปลหนังสือของพุทธทาสภิกขุ ด้วยกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์ วิธีการอธิบาย คือ กระบวนการวิธีการศึกษาปัญหา ศึกษาสาเหตุ ศึกษาเป้าหมาย ศึกษาวิธีการ อย่างละเอียดเป็น ระบบเป็นลำดับและเป็นขั้นตอน ด้วยกระบวนการวิธีปฏิบัติ พุดจริง รู้แจ้งรู้จริง และปฏิบัติจริง วิธีการแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิต 3 ประการแนะนำด้วยคำพูดในรูปแบบของการสอน ธรรมะตลอดเวลา แนะนำด้วยการทำให้ดู และแนะนำด้วยการแสดงความสุขให้ดู ในการดำเนินชีวิตเห็นจนพากันปฏิบัติตามได้ ด้วยกระบวนการวิธีนำเสนอ บทบาทของการเป็น นักค้นคว้า นักเรียนรู้ และนักวิทยาศาสตร์ บทบาทในการสร้างเมล็ดพันธุ์แห่งสันติภาพ บทบาท ของวิศวกรสันติภาพในการสร้างสรรค์วัดสันติสุข บทบาทในการสร้างสังคมชาวพุทธ รู้ ตื่น เบิกบาน การสร้างวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมา 3) การเผยแผ่ด้วยบทกวีนิพนธ์ บทร้อยกรองของ พุทธทาสภิกขุ ด้วยกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์แสดงธรรมะได้แจ่มชัด ใช้ชูบชูจิตใจผู้อ่าน เน้นสาระในธรรมมากกว่ารสคำกวี ด้วยกระบวนการวิธีปฏิบัติ ด้วยความเสมอต้นเสมอปลาย ในการปฏิบัติว่าตอนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ปฏิบัติอย่างไร ก็ให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายปฏิบัติดำเนิน ไปเหมือนอย่างที่ท่านยังมีชีวิต ด้วยกระบวนการวิธีนำเสนอ แบบกระตุนจิตสำนึก การสะกิด จิตสำนึกความเป็นปุณฺชน และการกระตุ้นจิตสำนึกให้ตื่นจากหลับ 4) การเผยแผ่ด้วยปริศนา ธรรมโรจนมหรสพทางวิญญานของพุทธทาสภิกขุ ด้วยกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์ การบรรจุ ภาพวาดสอนธรรมะ การสร้างมหรสพทางวิญญาน ความเพลิตเพลิตทางวิญญานด้วยรส แห่งธรรมะ การสอนปริศนาธรรม ด้วยกระบวนการวิธีปฏิบัติด้วยการบูรณาการกับชีวิตความ

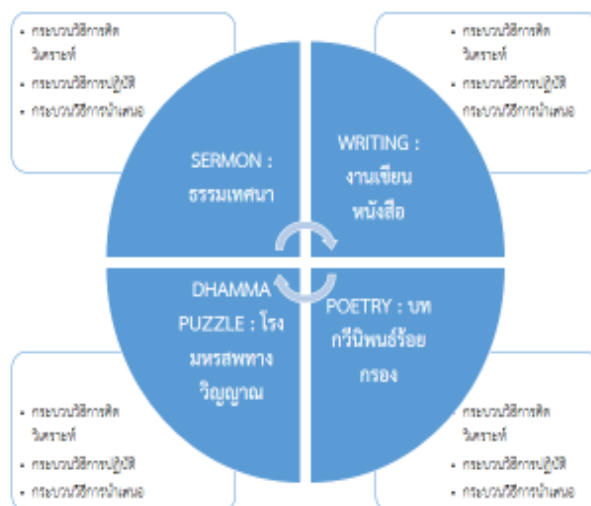


เป็นอยู่ให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร เป็นการใช้ทฤษฎีการตีความภาพปริศนาธรรม เพื่อกระตุ้นเตือนสติของพุทธบริษัท ด้วยกระบวนการวิธีนำเสนอด้วยการเข้าใจให้อาจารย์ แก่แล้วกล้ำมีผลกำลังในการปฏิบัติตาม กระตุ้นต่อมจริยธรรมปลูกจิตสำนึก และการทำให้ดูอยู่ ให้เห็น แสดงให้เห็นว่าพุทธวิธีในการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้านั้นทรงใช้รูปแบบที่ต่างกันกำหนด รู้จากตัวของบุคคลที่กำลังรับฟังการสอน ถ้าหากว่าบุคคลมีระดับสติปัญญาน้อยพระองค์ก็จะใช้ วิธีสอนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ถ้าผู้มีสติปัญญาแก่กล้าแล้วก็จะปรับใช้อีกวิธีเพื่อประโยชน์แก่ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคง และวางรากฐานแก่พระสาวกได้เป็นแนวทางใน ประกาศสัทธิธรรมของพระองค์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูนรนาถเจติยาภิรักษ์ ได้ ศึกษาเรื่อง รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกของพระธรรมทูต ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกของพระธรรมทูตไทยสายอินเดีย - เนปาลมี องค์ประกอบตามหลักพุทธจิตวิทยา ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 เทศนาวิธี 4 และการเผยแผ่เชิงรุกของ พระธรรมทูตที่ใช้กระบวนการ 4.1) การบรรยายธรรม 4.2) สื่อสารออนไลน์ 4.3) การสื่อสาร สิ่งพิมพ์ 4.4) ธรรมภาคปฏิบัติ 4.5) สังคมสงเคราะห์ และ 4.6) งานศาสนสัมพันธ์ และ คุณสมบัติพระธรรมทูตประกอบด้วย มีจริยวัตรตรงตาม ปณิธานแน่วแน่ มีองค์แห่งพระธรรม กถึก และทักษะภาษาดี จะนำไปสู่ผลคือ เกิดการนำหลักไตรสิกขาไปใช้เป็นแนวทาง ในการดำเนินชีวิต 3) รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกของพระธรรมทูตสายอินเดีย - เนปาลตามหลักพุทธจิตวิทยา สามารถสรุปเป็นแนวคิดได้ว่า 4S Model ได้แก่ เป้าหมายชัด (Set goals) หลักการดี (Skillful) มีวิธีการเยี่ยม (Strategic) เปี่ยมด้วยคุณสมบัติพระธรรมทูต (Smart) (พระครูนรนาถเจติยาภิรักษ์ (สมพงษ์ ญาณธี), 2562) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญร่วม คำเมืองแสน และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรม ทูตไทยในประเทศอินเดีย ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมทูต เป็นผู้ที่สามารถนำหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงใจคน ผูกพันได้ ผูกคนอื่นได้ พุดให้เขาเชื่อ ทำให้เขาชอบ เป็นผู้นำจิต วิญญาน เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เป็นผู้สามารถชี้ทางออก บอกทางบุญ หนทาง ธรรมได้ สิ่งสำคัญต้องมีใจรักและศรัทธาบริสุทธิ์ที่รักการเผยแผ่เป็นผู้ที่มีจิตอาสาเสียสละเพื่อ ประโยชน์ต่อส่วนรวม (บุญร่วม คำเมืองแสน และคณะ, 2560)



องค์ความรู้ใหม่

กระบวนการทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาส ภิกขุ “SWPD MODEL”



ภาพที่ 1 กระบวนการทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ
SWPD MODEL

กระบวนการทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุเป็นนวัตกรรมที่ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ 1) นวัตกรรมกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านการเทศนา ปาฐกถา การบรรยาย 2) นวัตกรรมกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านการเขียน การแปลหนังสือ 3) นวัตกรรมกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านบทประพันธ์ร้อยกรอง และ 4) นวัตกรรมกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านโรงมหรสพทางวิญญาณ เรียกว่า “เอส ดับเบิลยู พี ดี โมเดล” (SWPD MODEL) ปรากฏดังแผนภูมิข้างล่าง มีรายละเอียดดังนี้

SWPD MODEL (เอส ดับเบิลยู พี ดี โมเดล) ประกอบด้วย SERMON: ธรรมเทศนา WRITING: งานเขียนหนังสือ POETRY: บทกวีนิพนธ์ร้อยกรอง DHAMMA PUZZLE: โรงมหรสพทางวิญญาณ มีอธิบายดังต่อไปนี้ คือ

SERMON ได้แก่ พระธรรมเทศนา หมายถึง กระบวนการทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุด้วยนวัตกรรมกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านการเทศนา ปาฐกถา การบรรยาย มีกระบวนการวิธีการสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ จากการกระบวนการวิธีคิดวิเคราะห์ มี 2 แบบ คือ 1) แบบบรรยายสั่ง การศึกษาปัญหา สาเหตุ เป้าหมาย และ 2) แบบวิภาษวาท ประกอบด้วย การจำแนกโดยแบ่ง



ด้านของความจริง การจำแนกโดยส่วนประกอบ การจำแนกโดยลำดับขณะ การจำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย การจำแนกโดยเงื่อนไข การจำแนกโดยทางเลือกหรือความเป็นไปได้ อย่างอื่น วิชาชาวในฐานะวิธีตอบปัญหาอย่างอื่นมากที่สุด กระบวนวิธีปฏิบัติ มี 4 วิธีการ คือ 1) วิธีการเรียนรู้ 2) วิธีการทำให้ดู 3) วิธีการอยู่ให้เห็น และ 4) วิธีการปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง และกระบวนวิธีนำเสนอ มี 4 วิธี คือ 1) ชี้ให้ชัด 2) ชวนให้ปฏิบัติ 3) เปรียบให้ถ้ำและ 4) ปลุกให้รำเรง WRITING ได้แก่ งานเขียนหนังสือ หมายถึง กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุด้วยนวัตกรรมกระบวนทัศน์ใหม่ด้านงานเขียนหนังสือ-งานแปล มีกระบวนวิธีการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ POETRY ได้แก่ บทกวีนิพนธ์ร้อยกรอง หมายถึง กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุด้วยนวัตกรรมกระบวนทัศน์ใหม่ด้านนวัตกรรมกระบวนทัศน์ใหม่ด้านการแต่งบทกวีร้อยกรอง มีกระบวนวิธีการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ DHAMMA PUZZLE ได้แก่ โรงมหรสพทางวิญญาณ หมายถึง กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุด้วยนวัตกรรมกระบวนทัศน์ใหม่ด้านการแสดงปริศนาธรรมโรงมหรสพทางวิญญาณ มีกระบวนวิธีการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ

สรุป/ข้อเสนอแนะ

กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ทำให้เกิดแนวคิดกระบวนทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธธรรมบุญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “โอวาทปาติโมกข์” ประกอบด้วย หลักการ 3 อุดมการณ์ 4 และวิธีการ 6 การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ได้แก่ กระบวนวิธีการเผยแผ่ที่สำคัญของพุทธทาสภิกขุ 4 ด้าน คือ ด้านวิธีเทศนา ปาฐกถา ด้านวิธีการเขียน แปลหนังสือ ด้านบทกวีนิพนธ์ บทร้อยกรอง และด้านปริศนาธรรมโรงมหรสพทางวิญญาณ การสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ได้แก่ การสร้างกระบวนวิธีการแห่งแนวคิดใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ ประกอบด้วยวิธีการสร้าง 3 แนวทาง คือ แนวทางวิธีคิดวิเคราะห์กระบวนทัศน์ใหม่ แนวทางวิธีปฏิบัติกระบวนทัศน์ใหม่ และแนวทางวิธีนำเสนอกระบวนทัศน์ใหม่ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้ 1) ระดับโลก: ควรนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ส่งเสริมโครงการอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้วยกระบวนทัศน์ใหม่ของพระธรรมทูตโลก 2) ระดับประเทศ: ควรนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้พัฒนาปรับปรุง/สนับสนุนส่งเสริมโครงการอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับ “กระบวนทัศน์ใหม่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ของพระธรรมทูตไทย ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติไทย 3) ระดับจังหวัด: ควรนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้พัฒนาปรับปรุง/สนับสนุนส่งเสริมโครงการอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับ “กระบวน



ทัศน์ใหม่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ของคณะสงฆ์ทุกจังหวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนา
ทุกจังหวัด

เอกสารอ้างอิง

- กীরติ บุญเจือ. (2561). กระบวนทัศน์ความคิดของมนุษย์: ปรัชญา 5 กระบวนทัศน์.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.
- ขวัญดี ศรีไพโรจน์. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติ
ธำรงคุณ (ทองประดู่), ผู้สัมภาษณ์)
- คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง. (2552). นวโกวาท ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์เลียงเชียง.
- คุณัญพงษ์ ทหารไทย. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครู
ปริยัติธำรงคุณ (ทองประดู่), ผู้สัมภาษณ์)
- บัญชา พงษ์พานิช. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติ
ธำรงคุณ (ทองประดู่), ผู้สัมภาษณ์)
- บุญร่วม คำเมืองแสน และคณะ. (2560). รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ไทยในประเทศ อินเดีย. วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร, 8(2), 230-244.
- พระครูญาณเพชรรัตน์ (เทวินทร์ ปิยทสฺสี). (2560). ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิง
รุก. วารสาร มจร สันติศึกษาปริทรรศน์, 2(2), 80-91.
- พระครูนรนาถเจติยาภิรักษ์ (สมพงศ์ ญาณธี). (2562). รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิง
รุกของพระธรรมทูต สายอินเดีย-เนปาลตามหลักพุทธจิตวิทยา. ใน ดุษฎีนิพนธ์พุทธ
ศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- พระครูสันติธรรมรังสี. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครู
ปริยัติ ธำรงคุณ (ทองประดู่), ผู้สัมภาษณ์)
- พระธรรมโกศาจารย์. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครู
ปริยัติ ธำรงคุณ (ทองประดู่), ผู้สัมภาษณ์)
- พระธรรมวิมลโมลี. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติ
ธำรงคุณ (ทองประดู่), ผู้สัมภาษณ์)
- พระภาวนาโพธิคุณ. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติ
ธำรงคุณ (ทองประดู่), ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหาสนอง จานิล และคณะ. (2558). การพัฒนารูปแบบและยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย. วารสารครุศาสตร์, 43(2),
47-62.



- พระมหาสมชาย กลิ่นจันทร์. (2559). การเผยแผ่พระพุทธศาสนา : การพัฒนารูปแบบและวิธีการเชิงรุกของคณะสงฆ์ไทย. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 12(3), 15-31.
- ไพฑูรย์ ตรงเที่ยง และคณะ. (2560). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศอินโดนีเซีย : รูปแบบที่ควรจะเป็น. ใน การประชุมสัมมนาวิชาการ การนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ. มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ.
- มลทา กระวีพันธ์. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติ อารังคุณ (ทองประจักษ์), ผู้สัมภาษณ์)
- เรณู แสงสุวรรณ. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติ อารังคุณ (ทองประจักษ์), ผู้สัมภาษณ์)
- สวนโมกขพลาราม. (2541). พุทธทาส สวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น. (พิมพ์ครั้งที่ 3). สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.
- สุมาลย์ กาลวิบูลย์ และคณะ. (2559). เอกสารประกอบการสอนหลักสูตรพุทธทาสศึกษาสุราษฎร์ธานี. สุราษฎร์ธานี: สัมชชาการศึกษา.
- โสภณ บัวจันทร์. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติ อารังคุณ (ทองประจักษ์), ผู้สัมภาษณ์)
- อนันต์ ใจสมุทร. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติ อารังคุณ (ทองประจักษ์), ผู้สัมภาษณ์)
- อินทวรรณ เชนี่นสกุล. (2563). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ. (พระครูปริยัติอารังคุณ (ทองประจักษ์), ผู้สัมภาษณ์)